

PAUL TILlich

A HIT DINAMIKÁJA*

II. MI NEM A HIT?

1. A HIT JELENTÉSÉNEK ÉRTELMI ELTORZULÁSA

A hit pozitív leírása magában foglalja a visszautasítását azoknak a magyarázatoknak, amelyek veszélyesen eltorzítják a hit jelentését. Ezeket a magától értetődő elutasításokat nyilvánvalóvá kell tennünk, mivel az eltorzítások óriási hatást gyakorolnak a népi gondolkodásra és számlájukra írható, hogy sokakat elidegenítettek a vallástól a tudományos világszemlélet érvényesülésének kezdete óta. De nemcsak a népi gondolkodás torzítja el a hit jelentését. Mögötte ott találunk filozófiai és teológiai gondolatokat is, amelyek kifinomultabb módon szintén eltévesztik a hit jelentését.

A hit jelentésének különböző eltorzított magyarázatai nem vezethetők vissza egyetlen forrásra. A hit mint a lét végső érdeké az egész személy központi aktusa. Ha a személy egészét alkotó funkciók valamelyikét részben vagy teljesen azonosítjuk a hittel, úgy a hit jelentése eltorzul. Ezek a magyarázatok összességükben nem tévesek, mivel az emberi lélek valamennyi funkciója részt vesz a hit aktusában. Azonban az igazság eleme bennünk a tévedés egészével keveredik.

A legáltalánosabb félreértelmezése a hitnek, ha azt alacsonyabb bizonyítékokkal bíró ismereti aktusnak tekintjük. Ennek során valamit állítanak, ami többé-kevésbé valószínű vagy valószínűtlen annak ellenére, hogy az nem bír elégséges elméleti megalapozással. Ez a helyzet igen gyakori a mindennapi életben. Ha így értelmezik, akkor sokkal inkább általános hitről mint vallásos hitről van szó. Elhisszük, hogy a kapott információ helyes; hisszük, hogy a múlt eseményeiről készített feljegyzések hasznosak a tények helyreállításához; hisszük, hogy egy tudományos elmélet elegendő egy egész sor tény megértéséhez; hisszük, hogy egy személy sajátos módon fog cselekedni, vagy, hogy egy politikai helyzet bizonyos irányban fog változni. Ezekben az esetekben a hit elégséges bizonyítékokon alapszik, hogy az esetet valószínűvé tegye. Néha azonban az ember olyasmiben hisz, amely alig valószínű, vagy nagyon is valószínűtlen, ha éppen nem lehetetlen. Ez elméleti és gyakorlati hitek mindenike számára az okok eltérőek le-

* Dynamics of Faith. New York 1958. 30—39; fordította dr. Szabó Árpád.

hetnek. Valamit elhiszünk, mivel megfelelő, még ha nem is teljes bizonyítékkal rendelkezünk, más esetekben pedig azért hiszünk bizonyos dolgokban, mert elfogadott tekintélyek állítják azokat. Ez az eset áll fenn, amikor olyan bizonyítékokat fogadunk el, amelyet mások elfogadtak a hit számára elégséges bizonyítékként, még ha mi magunk közvetlenül nem tudjuk megközelíteni azokat (pl. a múlt eseményei). Itt egy új elem lép a szintérre, nevezetesen a bizalom a tekintélyben, amely egy kijelentést valószínűvé tesz számunkra. E bizalom nélkül semmiben sem hihetnénk, csupán saját közvetlen tapasztalatunk tárgyiban. A következménye az lenne, hogy a világunk végtelenül kisebb lenne, mint amilyen ténylegesen. Ésszerűbb olyan tekintélyekben bizni, amelyek kiszélesítik tudatunkat anélkül, hogy meghódolásra kényszerítenének. Ha a „hit” kifejezést használjuk a bizalom megnevezésére, azt mondhatjuk, hogy ismereteink legtöbbje a hiten alapszik. Ez azonban nem helyén való. Hiszünk a tekintélyeknek, bizunk ítéleteikben, bár sohasem feltétel nélkül, de nem hiszünk bennük. A hit több mint a tekintélyekben való bizalom, jöllehet a bizalom a hit egyik eleme. Ez a megkülönböztetés fontos abból a szempontból, hogy több régebbi teológus megpróbálta bizonyítani a Biblia íróinak feltétlen tekintélyét azáltal, hogy megbízhatóságukat szemtanúi voltukra alapította. A keresztény ember hihet a Biblia íróinak, de nem feltétel nélkül. De nem hisz bennük, sőt nem hihet a Bibliában sem, mivel a hit több még a legszentebb tekintélyben való bizalomnál is. Nem más, mint részvétel az ember végső létérdekének tárgyában, az egyén egész valójával. Ezért a „hit” kifejezést nem használhatjuk az elméleti ismerettel kapcsolatban, még ha az ismeret közvetlen tudomány előtti vagy tudományos bizonyítékon alapszik is, vagy ha annak alapja a tekintélyekben való bizalom, akik maguk is függenek közvetett vagy közvetlen bizonyítékoktól.

A kifejezés vizsgálata elvezetett magának a problémának az anyagához. A hit nem állítja vagy tagadja azt, ami világunk tudomány előtti vagy tudományos ismeretéhez tartozik, akár közvetlen tapasztalatból, akár mások tapasztalatán keresztül szereztük azt. Világunk ismerete (beleértve magunkat is mint a világ részét) a magunk vagy mások által folytatott vizsgálódás kérdése, nem a hité. A hit dimenziója nem a tudomány, a történelem vagy a lélektan dimenziója. Egy valószínű feltételezés elfogadása ezeken a területeken nem jelent hitet, hanem előzetes elhívést, amelyet tudományos módszerekkel megvizsgálunk és megváltoztatunk minden új felfedezés nyomán. A hit és a tudás közötti csaknem valamennyi küzdelem a hitnek abból a helytelen értelmezéséből következett, amikor a hitet a tudás egy típusának tekintették, amely alacsonyfokú bizonyítékkal bír, de a vallásos tekintély támogatásával rendelkezik. Ez azonban nemcsak a hit összetévesztése a tudással, amely az oka a köztük levő világtörténelmi konfliktusoknak, hanem a hitet is érdeklő kérdés abban az értelemben, hogy a végső létérdek elterjedve marad egy feltételezett tudományos módszer mögött. Valahányszor ez történik, a hit hit ellen és nem a tudás ellen foglal állást.

A hit és ismeret közti különbség abban a bizonyosságban is láthatóvá lesz, amelyet mindenikük ad. Kétféle ismeret-típus van, amely teljes bizonyítékon alapszik és teljes bizonyosságot ad. Az első az érzelés közvetlen bizonyítéka. Aki zöld színt lát, bizonyos afelől, hogy valóban zöld színt lát. Nem lehet bizonyos, hogy vajon a tárgy, amit

Ő zöldnek lát, valóban zöld színű-e. Fennállhat a tévedés lehetősége, de ahhoz nem férhet kétség, hogy ő zöld színt lát. A másik teljes bizonyítékot a logikai és matematikai szabályok képezik, amelyek feltételezettek, még ha szabályos foglалásuk megengedi a különböző, sőt sokszor az ellentétes módszereket. Nem beszélhetünk logikáról anélkül, hogy ne tételeznénk fel azokat a magától értetődő szabályokat, amelyek értelmet adnak beszédünknek. Ez esetben abszolút bizonyossággal rendelkezünk, de nem a valóságban mozgunk, éppen mint a pusztai érzékelés esetében. Mindazáltal ez a bizonyosság nem értéktelen. Nem létezhet igazság az érzékelés által szolgáltatott anyag, valamint a logikai és matematikai szabályok által adott forma nélkül, mivel kifejezi azt a szerkezetet, amelyben minden valóság áll. A teológia és népi vallás legnagyobb hibáinak egyike, hogy olyan megállapításokat tesznek, amelyek akarva-akaratlanul, ellentmondanak a valóság szerkezetének. Az ilyen magatartás nem a vallásos hit kifejezése, hanem a vallásos hit összetévesztése az általános hittel.

A valóság ismerete sohasem a teljes bizonyíték bizonyossága. A megismerési folyamat végtelen. Sohasem ér véget, kivéve az egész ismeretének állapotában. Az ilyen ismeret azonban végtelenné emel minden véges elemet és egyedül csak Istennek tulajdonítható. A valóságnak az emberi elme általi minden ismerete magasabb és alacsonyabb lehetőség jellegével bír. Egy fizikai törvény, történelmi tény, vagy lélektani szerkezet bizonyossága olyan magas lehet minden gyakorlati szempontból, hogy azt bizonyosnak mondhatjuk. De elméletileg az általános hit hiányos bizonyosságát bármely pillanatban elértektelenítheti a kritika és az új tapasztalat. A hit bizonyossága nem ilyen jellegű, de nem bír a formai bizonyíték jellegével sem. A hit bizonyossága „egzisztenciális”, ami azt jelenti, hogy az ember egész léte érdekelt. Ennek két eleme van, amint már előzőleg is megmutattuk: az egyik, amelyik nem kockáztat, hanem bizonyosság az „én” saját létét illetően, nevezetesen, hogy kapcsolatban van valami végsővel, feltétlennel; a másik, amelyik kockázat és magába foglal kétséget és bátorságot, nevezetesen egy olyan érdeknek való behódolás, amelyik valójában nem végső, és romboló lehet, ha annak vesszük. Ez nem a magasabb vagy alacsonyabb bizonyíték fajáról szóló elméleti kérdés, mégcsak nem is a valószínűség vagy valószínűtlenségé, hanem egzisztenciális probléma, a „lenni vagy nem lenni” kérdése. Más dimenzióhoz tartozik, mint bármely elméleti megítélés. A vallásos hit nem általános hit és nem is ismeret a valószínűség alacsony fokával. Bizonyossága nem az elméleti megítélés bizonytalan bizonyossága.

2. A HIT JELENTÉSENEK AKARATI ELTORZULÁSA

A hit eltorzított értelmezésének ezt a formáját katolikus és protestáns típusra lehet felosztani. A katolikus típusnak nagy hagyománya van a római egyházban. Aquinoi Tamásra vezethető vissza, aki hangsúlyozta, hogy a bizonyíték hiányát, amellyel a hit rendelkezik, ki kell egészíteni az akarat cselekvésével. Ez mindenképp feltételezi, hogy a hitet úgy értelmezzük, mint megismerési cselekvést, korlátozott bizonyítékkal, és a bizonyíték hiányát az akarat cselekvésé-

vel kell pótolni. Már láttuk, hogy a hit ilyen értelmezése nem igazolja a hit egzisztenciális jellegét. A hit jelentésének értelmi eltorzítása felett mondott bírálatunk alapján helytálló a hit jelentésének akarati eltorzítása esetében is. Az első ez utóbbi alapjául szolgál. Elméletileg megalkotott tartalom nélkül az „akarat a hitre” üres marad. De ezt a tartalmat, amelyet a hinni akarásban jelöltünk, az akarat az értelem-től nyerte. Például valaki kételkedik a „lélek halhatatlanságában”. Ugy hiszi, hogy azt az állítást, miszerint a lélek tovább él a test halála után, nem lehet bizonyítani sem bizonyítékkal, sem megbízható tekintéllyel. Ez az elméleti jelleg vitatható tétele. De vannak okok, amelyek az embereket ez állítás elfogadásához vezetik. Elhatározzák, hogy hisznek, ezáltal pótolják a bizonyíték hiányát. Ezt a hitet helytelenül nevezik „vallásos hitnek”, még ha több bizonyítékot gyűjtnek is a halál utáni élet folytatásának híte mellett. A klasszikus római katolikus teológiában az „akarat a hitre” nem cselekvés, amely az ember ezirányú törekvésében gyökerezik, hanem a kegyelem ajándéka, Istentől befolyásolva, hogy elfogadja az egyház által tanított igazságot. Tehát nem az értelem jut a hit melletti döntésre annak tartalmi hatására, hanem az akarat viszi végbe, amit az értelem nem tud megtenni. Az ilyen értelmezés megegyezik a római egyház tekintélyi magatartásával. Mivel az egyház tekintélye adja a tartalmat, amit aztán a hit elfogad az akarat hatása alatt. Ha a kegyelem eszméjét, amelyet az egyház közvetít és amely motiválja az akaratot, elutasítják, mint pl. a pragmatizmusban, a hitre indító akarathól szándékosság lesz. Olyan önkényes elhatározás, amelyet néhány elégtelen indok fenntarthat, de amely ugyanolyan igazolással más irányt is vehet. Az ilyen hit mint az „akarat a hitre” alapja, természetesen nem vallásos hit.

Az „akarat a hitre” protestáns formája a vallás erkölcsi értelmezéséhez kapcsolódik. Ez „a hit engedelmisségét” követeli, amint Pál mondja. A kifejezés két különböző dolgot jelenthet. Jelentheti az elkötelezettség elemét, amely a végső létérdek állapotához tartozik. Ha ez így van, azt mondhatjuk, hogy a végső létérdek állapotában valamennyi értelemi funkció részt vesz, amely természetesen igaz. Másfelől „a hit engedelmissége” jelentheti a hitre való parancsnak történő alárendelést, amint azt a prófétai és apostoli prédikálásban találjuk. Mindenesetre, ha a prófétai szót prófétainak, tehát Istentől származónak fogadják el, a hit engedelmissége nem jelent semmi mást, mint az Istentől jövő üzenet elfogadását. De ha kétség támad afelől, hogy vajon a „szó” prófétai-e, a „hit engedelmissége” kifejezés elveszíti jelentését, önkényes „akarat a hitre” döntéssé alakul át. A helyzetet meg lehet rajzolni kifinomultabb módon is és rámutatni arra a tényre, hogy az embert gyakran megragadják a dolgok, pl. bibliai részek, mint az objektív végső létérdek kifejezései, de habozik elfogadni mint szubjektív végső létérdekét nem reális okok miatt. Ilyen esetekben az akaratra való hivatkozás igazolt és nem igényel akarati elhatározást, mondhatná bárki. Ez igaz, de az akarat ilyen aktusa nem teremt hitet — a hit mint végső létérdek adva van. Az engedelmisségre való parancs valójában olyan létre szóló parancs, ami már megvan, nevezetesen a végső létérdek iránti elkötelezésre, amelytől az ember próbál menekülni. Csak ebben a helyzetben lehet a hit engedelmisségét megkövetelni, de ilyenkor a hit megelőzi az engedelmisséget és nem annak a terméke. Sem a hitre való parancs, sem az akarat a hitre nem teremthet hitet.

Ez nagyon lényeges a vallásos nevelés, a lelki gondozás és a prédikálásra nézve. Sohasem szabad olyan benyomást közvetíteni azok felé, akiket meg akarunk győzni, hogy a hit követelmény, amelynek visszautasítása a jóakarat hiányát jelenti. A véges ember nem tud létrehozni végtelen léteérdeket. A mi bizonytalanságunk nem teremthet bizonyosságot, amely a hithez tartozik. Szorosan véve ez az amit mondtunk, hogy lehetetlen elérni a hit igazságát bizonyítékokkal és tekintélyekkel, amelyek a legjobb esetben véges ismeretét adják egy többé-kevésbé valószínű jellegnek. Sem bizonyítékok, sem az akarat a hitre nem teremthet hitet.

3. A HIT JELENTÉSÉNEK ÉRZELMI ELTORZULÁSA

Az a nehézség, hogy a hitet értelmezzük mint az értelem, vagy az akarat anyagát, vagy mindkettőjét kölcsönös támogatásban, vezetett el a hitnek mint érzelmenek az értelmezéséhez. Ezt a megoldást miújd a vallási, mind a világi oldal támogatta és részben támogatja. A vallás védelmezői számára ez úgy tűnt, mint visszavonulás egy látzólag biztos pozícióra, miután a harc arról, hogy a hit a tudás anyaga-e vagy az akaraté, elvesztett. A modern protestáns teológia atyja, Schleiermacher úgy határozta meg a vallást, mint a feltétlen függés érzése. Természetesen az így meghatározott érzés a vallásban nem azt jelentette, mint a népi lélektanban. Nem homályos és változó, hanem végleges tartalma van: feltétlen függés. A kifejezés azzal áll kapcsolatban, amit mi végső léteérdeknek neveztünk. Mindazáltal az „érzés” fogalom sokakat arra indított, hogy a hit pusztán szubjektív érzések anyaga, ismeretlen tartalom és engedelmességre szólító parancs nélkül.

A hitnek ilyen értelmezését azonnal elfogadták a tudomány és etika képviselői, mert a legjobb módnak tekintették, hogy megszabaduljanak a vallás oldaláról jövő egymásrahatástól a tudományos kutatás és technikai szervezés folyamataiban. Ha a vallás csupán érzés, úgy értelmetlen. A vallás és kultúra közti ősi konfliktus befejeződött. A kultúra megy a maga útján, a tudományos ismeret által irányítva, a vallás pedig minden egyén magánügye és érzelmi életének tükré. A talaj nem formálhatunk jogot az igazságra. Többé nem lehetséges a tudománnyal, történelemmel, lélektanral, politikával folytatott verseny. A vallás, amelyet biztonságban elhelyeztek a szubjektív érzések sarkában, nem veszélyezteti többé az ember kulturális tevékenységét.

Sem a vallásos, sem a kulturális oldal nem tudja megtartani a békének ezt a jól meghatározott szövetségét. A hit mint a végső léteérdek állapota az egész embert igényli és nem lehet csupán szubjektív érzésekre korlátozni. Nem fogadja el pusztán érzésnek „a sarokban” levő helyzetét. Ha az egész embert megragadja, valamennyi funkcióját is magáévá teszi. A vallásnak ezt az igényét tagadják, úgy magát a vallást tagadják. Nem egyedül a vallás volt az, ami nem tudta elfogadni a hitnek az érzésre való korlátozását. Azok sem fogadták el, akik különösen érdekelve voltak abban, hogy a vallást betegyék az érzelmi sarokba. Tudósok, művészek, moralisták világosan mutatták, hogy ők is a végső módon érdekelve voltak. Ez irányú érdekük még azokban az alkotásokban is kifejezést nyert, amelyekben a legradikálisab-

ban akarták tagadni a vallást. A legfilozofikusabb, tudományosabb és etikaibb rendszerek alapos vizsgálata mutatja, hogy a végső létérdek milyen nagy mértékben jelen van bennük, még akkor is, ha vezető szerepet játszanak a vallás ellen folytatott harcban.

Ez mutatja a hit érzelmi meghatározásának korlátait. Természetesen a hitnek mint az egész személy aktusának erős érzelmi elemei is vannak. Az érzés mindig kifejezi az egész személy részvételét az élet, vagy a lélek aktusában. De az érzés nem forrása a hitnek. A hitnek határozott irányulása és konkrét tartalma van. Ezért célja az igazság és az elkötelezettség. A feltétlen felé irányul s egy konkrét valóságban nyilvánul meg, amely megköveteli és igazolja ezt az elkötelezettséget. (Folytatása következik)

REZI ELEK

AZ ALKOHOLIZMUS

Az etika az élet értéke és védelme érdekében foglalkozik az alkoholizmus jelenségével. A problémával való előítéletek nélküli őszinte szembenézést az a közismert tény is indokolja, hogy napjainkban világszerte növekvőben van a szeszes italok mértéktelen fogyasztása, és egyre inkább terjed a fiatalok és a nők körében is¹. A kérdésel való foglalkozást szükségessé teszi az az etikai elv is, mely szerint mindaz, ami csökkenti az élet értékét — egyéni és közösségi viszonylatban —, értékelenes, ezért törekedni kell annak megszüntetésére.

1. Az alkoholizmus az emberiség egyik legrégebbi igen elterjedt és megtúrt értékromboló jelensége. Jelentkezésében és fenntartásában számos tényező játszik közre, ezért erkölcsi, egészségügyi, szociológiai, pedagógiai, gazdasági és vallási problémát is képez.

Az alkohol neve az arab Al-Kohl szóból származik² és eredetileg azt a finom port jelentette, amelyet a szemhéj festésére használtak. Csak a későbbiek során kapcsolódik a szóhoz a mai fogalmaink szerinti tartalom.

Az alkohol körébe az etilalkohol tartalmú italokat sorolják: bor, sör, pálinka, likőrök stb. A többi alkoholféle nem élvezhető, a metilalkohol (faszesz) pedig egyenesen vakságot és halált okozhat.

Az emberi érzékelést, élményeket befolyásoló, megváltozott érzelmi és tudati állapotot előidéző szereket élvezeti szereknek (pszichotrop) nevezik, amelyeknek készítése és használata „a feltevések szerint egyidős az emberiség öntudatra ébredésének, eszmélésének idejével³. E szerek sorában az alkohol megkülönböztetett helyet foglal el az általános elterjedésre való tekintettel⁴

Az alkoholizmus kérdésének megközelítése a történelem folyamán igen változatos képet mutat. Kezdetben úgy értelmezték, hogy általa az embert mágikus erők kerítik hatalmukba, és mintegy közvetítő e kapcsolat megélésében.